

UOT:37.01.

İNGİLİS DİLİ TƏDRİSİNDƏ NİTQ FƏALİYYƏTİNİN TƏLİMİ METODİKASI

Nəsimova Fəxriyyə Bəndər qızı, Quluyeva Tahirə Qoca qızı
Gəncə Dövlət Universiteti

Xülasə: Müasir müəllim öz tədris etdiyi fənnin təlimi prosesində təlimin bütün metod və üsullarından istifadə etməlidir. Bu prosesdə uğurla iştirak etmək üçün insan müasir tələblərə uyğun olan təhsilə malik olmalıdır. Təhsil də daim təkmilləşdirilməlidir. İngilis dilinin tədrisinin məqsəd və məzmunu əsasən reseptiv, produktiv fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi, leksik və grammatik minimumun mənimsədilməsidir. Yəni ingilis dilinin kommunikativ metodla tədrisidir.

Açar sözlər: təlim-tərbiyə prosesi, təlim metodları, şifahi nitq, bacarıq

Key words: the proseses of teaching and education, the methods of teaching, oral speech, ability

Ключевые слова: процесс обучение и воспитание, методика обучение, устной реч, способность

Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra təhsilimizin inkişafı, qabaqcıl ölkələrin təhsil sistemlərinə davamlı inteqrasiyası üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Bu imkanları yüksək qiymətləndirən ulu öndərimiz Heydər Əliyev təhsilin milli məqsəd və mənafeələr əsasında qurulması zərurətinə toxunaraq deyirdi: “Respublikamız müstəqil dövlət kimi Azərbaycanın öz milli ideologiya konsepsiyasını yaradaraq, inkişaf etdirərək, şübhəsiz ki, təhsil sahəsini də milli məsələlər, mənafeələr əsasında qurmalıdır”. Bu, rəsmi tələb idi, dövrün və müstəqil respublikanın tələbi idi.

İngilis dilinin tədrisinin tərbiyəvi məqsədi.

İngilis dilinin tədrisində, ingilis dilinə olan maraq və həvəsin aşılmasıdır. Bu dili öyrənənlərə (şagird, tələbə və bağça uşaqlarına) vətənpərvərlik, beynəlmilətçilik hisslərini aşılamaq, dili öyrənilən ölkənin mədəniyyəti, incəsənəti, tarixi abidələri, dahi şəxsiyyətləri haqqında məlumatların verilməsi vacibdir.

Təlimin müasir metodları yeni; eşitmə, anlama, dialoji və monoloji nitqin oxu və yazı, bacarıq və vərdişlərinin formalaşmasıdır. Tədris materialının seçilməsi əsasdır. Dilin öyrədilməsində elmlik, şüurluluq və fəallıq, əyanilik, təlimin müvafiqlik, sistemlilik və ardıcılıq prinsipinin öyrədilməsidir. Bunun əsasını təşkil edən motivlər, arzu və istəklər, maraqlardır. Dərslərin daha maraqlı və canlı keçirilməsində təlimin əyanilik və fəallıq prinsiplərinin rolu böyükdür.

Təlim zamanı şagirdlərin və tələbələrin məsuliyyət hissi: öyrənənlərin yaşı, duyğusu və bilik səviyyəsi, təlim pilləsi, təlim motivləri kimi faktorlar onların davamlılığı motivasiyanın roludur.

Müəllimin xarakteristikası onun biliyi, şəxsiyyəti, bacarığı, sinfi idarə etmə qabiliyyəti, rolu, nəzarəti, dünyagörüşü və s. zamanla ayaqlaşma bilmək qabiliyyətidir. Sinfi idarə etmək üçün müəllimin şagirdlər haqqında məlumatı olmalı, səsi və danışığı tərzində ağıl olmalı buna şagirdlərin reaksiyasını nəzərə almalıdır.

Yeni materialın izahı üsulu dərstdə yeni texnologiyaların tətbiqindən istifadə etməli, sinif otağında partaların düzülüşü, cütlərlə, qruplarla və ayrı – ayrı fərdlərlə işi aparmalıdır.

Təlim zamanı müəllim grammatik və leksik materiallara aid cədvəllər, şəkillər, kartoçkalar, müasir ağ lövhə, proyektorlar istifadə etməlidir. Şagirdlərin və tələbələrin bilik və vərdişlərinin inkişaf etdirilməsində müasir informasiya kommunikasiya texnologiyasının rolu böyükdür.

Bütün bu deyilənlər öz göstəricisi ilə yaxşı nəticə verərsə dərslər uğurlu və təqdirə layiq olar.

Ümumiyyətlə, xarici dilin tədrisi bağçadan başlamalı, uşaqların qavrama qabiliyyətinə uyğun olaraq şifahi danışiq dilini öyrətmək üçün əyani vəsaitlərdən istifadə edərək, şəkillər, oyuncaqlar vasitəsi ilə öyrətmək mümkündür. Əgər bağça yaşında uşaqlar dilə həvəs göstərərək şifahi danışiq dilini öyrənə bilibsə, deməli ibtidai sinifdə onu davam etdirdikdə çox yaxşı nəticə əldə edilə bilər.

Şagirdlərin ingilis dilində praktik olaraq danışmalarına qrammatik material kömək edir, daha doğrusu, ondan bir ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunur. Şagirdlər sözü və ayrı – ayrı cümlələri oxuyub tərcümə edirlər. Bunun əsasında da mətnlər tərcümə edilir. Ana dili şagird üçün xarici dil öyrənmək işində əsas aparıcı qüvvədir. Əgər şagird öz ana dilində qrammatik qaydaları, sözün özündə olan qaydaları yaxşı bilmirsə, o, ingilis dilini necə öyrənə bilər? Elə buna görə də şagirdin ana dilindən savadlı olması ingilis dilinin öyrənilməsinin rəhni hesab edilə bilər.

Bu baxımdan şagird dili qarşılıqlı tərcüməyə əsasən də öyrənə bilər. Ancaq tərcümə özü də düzgün istiqamətdə aparılmalıdır. Məlumdur ki, həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində sözlər çoxmənalı olurlar. Tərcümə zamanı sözlərin çoxmənalılıq məsələsinə diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Məsələn: Good – well – best yaxşı və do-to make düzəltmək, high-tall uca, little – small balaca və s. sözlərin bir neçə mənası olmasa da, yazıda ayrı – ayrı yazılır, onların tərcüməsi zamanı da müəllim izahat işi aparmalıdır.

Şagirdlərə tərcümə etmək bacarıq və vərdisləri aşılamaq lazımdır. Bunun üçün onlara lüğətdən istifadə qaydalarını öyrətmək tələb olunur. Şagird özü müstəqil olaraq lüğətdən istifadə edə bildikdə onun tərcümə işində çətinliyi bir növ azalır. Belə ki, şagird qrammatik qaydaları öyrəndikdən sonra tərcüməni özü sərbəst edə bilər. Lüğətlə iş aparıldıqda yaxşı nəticə əldə edilir.

İngilis və Azərbaycan dillərinin fonetik quruluşu bir – birindən aşağıdakılara görə əsaslı surətdə fərqlənir.

1.İngilis dilində, Azərbaycan dilində olmayan və ya Azərbaycan dili fonemləri ilə uyğun gəlib, lakin ondan əsaslı fərqlənən fonemlər vardır.

a) İngilis dilində dilönü samitlərin əksəriyyəti yuvaq, Azərbaycan dilində isə diş samitləridir.

b) Azərbaycan dilindən fərqli olaraq İngilis dilində qoşadodaq [W], dışarası [ğ, ö] və dılarxası samitlər mövcuddur. Azərbaycan dilinin fonem sistemində də ingilis dilində olmayan [ɬ,x,g,k] fonemləri vardır.

c) İngilis dilindəki [r] samiti kakuminal, Azərbaycan dilindəki [p] isə titrəkdir.

1. İngilis dilindəki bəzi sonant fonemlər Azərbaycan dilindəki sonantlardan fərqli olaraq sözün sonunda özlərindən əvvəlki samitlə heca düzəldir. Azərbaycan dilində isə yalnız sait səslər heca əmələ gətirir.

İngilis dilində 20 sait və 3 sonant [m,n,l] olmaqla 23 fonem heca əmələ gətirir.

2. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində iki variantda – qalın və incə tələffüz edilən [l] sonoru mövcuddur.

3. Azərbaycan dilinin samit fonemlərindən fərqli olaraq ingilis dilində [ts, dz, s, z] və saitlərdən əvvəl gələn [j] səmindən başqa bütün samitlər qalın tələffüz olunur.

4. İngilis dilindəki cingilti samitlər sözlərin əvvəlində və sonunda zəif tələffüz olunur, sözün sonunda heç vaxt karlaşdırılmır. Azərbaycan dilində cingilti samitlər adətən sözlərin sonunda karlaşdırılır. İngilis dilində [d], [di:m]deem, [bi:d]bead, [si:d] seed sözlərində eyni [d] samiti azacıq da olsa öz keyfiyyətini dəyişsə də, Azərbaycan dilində qənd, kənd sözlərinin sonunda gələn [d] samiti kimi karlaşdırılır.

5. İngilis dilində iki, üç və bəzən də dörd samit hərf bir – birini izləyib bir səs verir. Azərbaycan dilində isə belə samit birləşmələrinə təsadüf olunmur.

6. İngilis dilində samitlər hər cür vəziyyətdə aydın tələffüz olunur. Onlar yumşaldılır.

7. İngilis dilində sözün sonunda gələn kar samitlər Azərbaycan dilində eyni samitlərə nisbətən daha qüvvətli və aydın tələffüz olunur.

8. İngilis dilində [r], [t], [k] partlayışlı kar samitlər sözün əvvəlində, xüsusilə vurğulu saitlərdən əvvəl, nəfəsli tələffüz olunur.

9. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində saitlər monoftonq, diftonq və diftonqoidlərə bölünür. Azərbaycan dilindəki saitlərin hamısı monoftonqdur.

10. İngilis dilində kəmiyyətə görə saitlər uzunluq dərəcəsinə görə bölünürlər.

11. İngilis dilində saitlər gərgin və gərginləşməmiş olur. Azərbaycan ədəbi dilindəki saitləri belə təsnif etmək mümkün deyil.

12. İngilis dilinin sait fonemləri Azərbaycan dilindəki fonemlərə nisbətən daha qalın və qüvvətli tələffüz olunur.

13. İngilis dilində dodaqlanan saitləri tələffüz edərkən dodaqlar dairəvi hal alır, lakin irəli uzanmır. Azərbaycan dilindəki dodaqlanan saitlərin tələffüzündə isə dodaqlar irəli uzanır və dairəviləşir.

14. İngilis dilində Azərbaycan dilində olmayan qarışıq sıra saitləri [ə: , ə], Azərbaycan dilində isə ingilis dilinin fonem sistemində olmayan açıq [ö] və qapalı [u, ı] saitləri vardır.

15. İngilis dilində Azərbaycan dilindən fərqli olaraq saitlər vurğusuz hecada öz keyfiyyətlərini dəyişir. Vurğusuz hecalar vurğulu hecalara nisbətən daha tez tələffüz olunur ki, bu da ingilis dilinə xas olan ritmlə əlaqədardır.

16. İngilis və Azərbaycan dilinə xas olan düşən və qalxan tonlar bir - birindən əsaslı surətdə fərqlənir.

17. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində melodiyanı qrafik ifadə etmək üçün xüsusi tonogram mövcuddur.

Yuxarıda göstərilən fərqli cəhətlər müəyyən mənada dilin mənimsənilməsində böyük çətinliklər törədir. Bu ona görə baş verir ki, Azərbaycan və ingilis dilləri müxtəlif dil qruplarına məxsusdur. Müəllim bunları tədris prosesində nəzərə alaraq Azərbaycan dilinin fonetik quruluşu haqqında məlumatlar verməli, hər iki dilə aid çalışmaları sistemli şəkildə tədris etməlidir.

Qrammatik qaydaların mənimsədilməsi şagirdlərdə müəyyən nəzəri biliklərin əsasını qoyur. Tədrisən bu biliklər, bacarıqlara verilir. Yəni onlar öyrəndikləri bilikləri təcrübəyə, nitq təcrübəsinə tətbiq etməyi bacarırlar.

Ədəbiyyat

1. S. Abbasova- İngilis dilinin tədrisi metodikasında müasir təlim metodları. Bakı 2015.
2. N. Kazımov - Məktəb pedaqogikası. Bakı 2002.
3. O.Musayev – İngilis dilinin qrammatikası. Maarif 1986

METHODOLOGY OF TEACHING SPEECH ACTIVITY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Nasibova Faxriyya Bandar, Guliyeva Tahira Goca

Summary

This article deals with the importance of teaching of foreign languages and its role in our society. It deals with the role of mother tongue of learners in learning English. The author of this article considers that in teaching any foreign language especially English language the teachers must keep in mind the specific of the mother tongue of learners.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Насибова Фахрийя Бандар кызы, Гулиева Тахира Годжа кызы

Резюме

В статье говорится о преподавании иностранным языкам и его роль в нашем обществе. Данная статья посвящена роль родного языка студентов в изучении английского языка. Автор статьи считает, необходимо учесть особенности родного языка студентов в усвоении английской речи.

Rəyçi: dosent Zahirə Əliyeva

Praktik xarici dillər kafedrasının 15 fevral 2021-ci il tarixli iclasın 05 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 26 oktyabr 2021-ci il

UOT:37.01.

NİTQ HİSSƏLƏRİ - MÜRƏKKƏB TƏRKİBİ SÖZLƏRİN MƏNİMSƏDİLMƏSİ YOLLARI

Dosent Quliyeva Tahirə Əbdürrəhman qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

Xülasə: Bəzi hallarda isə müəyyən bir lüğəti mənə bir sözlə deyil, iki və ya daha artıq sözün birləşməsi ilə ifadə olunur. Yəni iki və ya üç sadə, yaxud düzəltmə söz birləşərək yeni bir mənə verən söz əmələ gətirir ki, belə sözlər mürəkkəb sözlər adlanır. Muxtəlif illərdə məktəb dərslərlərində mürəkkəb nitq hissələri haqqında bir-birindən fərqli fikirlər söylənmişdir. Məsələn, bitişik və defislə yazılan nitq hissələri mürəkkəb, ayrı yazılanlar isə mürəkkəb-tərkibi adlandırılmışdır. Hazırda bəzi dərslərlərdə “mürəkkəb-tərkibi” termininə təsaduf olunsada, bu sözlərin hamısı mürəkkəb sözlər hesab olunur.

Açar sözlər: dərslər, proqram, morfolojiya təlimi, nitq hissələri, mürəkkəb sözlər

Ключевые слова: учебник, программа, морфологический тренинг, части речи, составные слова.

Keywords: textbook, program, morphology training, parts of speech, compound words

Yeni proqramda morfolojiya təlimin məzmununa nitq hissələrinin bölgüsü, əsas (isim, sifət, say, əvəzlilik, fel, zərf) və köməkçi (qoşma, bağlayıcı, ədat, modal sözlər, nida) nitq hissələrinin mənimsədilməsi daxildir. Nitq hissələri ilə əlaqəli hər bir məfhumu, şagirdlərə mənimsətmək, qrammatik kateqoriyalar haqqında dəqiq anlayışlar yaratmaq morfolojiya təlimində qarşıya qoyulmuş konkret didaktik vəzifələrdəndir (**1, s.204**).

Muxtəlif illərdə məktəb dərslərlərində mürəkkəb nitq hissələri haqqında bir-birindən fərqli fikirlər söylənmişdir. Məsələn, bitişik və defislə yazılan nitq hissələri mürəkkəb, ayrı yazılanlar isə mürəkkəb-tərkibi adlandırılmışdır. Beləliklə, *enlikurək, acıqurəkli, qeyri-müəyyən, uc-dörd, yeddi-səkkiz, atılıb-duşmaq, çalışıb-vuruşmaq* və s. kimi sözlər mürəkkəb, *on beş, bir sıra, iyirmi beş, heç kim, hər şey, oxuya bilmək* və s. kimi sözlər isə mürəkkəb tərkibi sözlər adlandırılmışdır. Hazırda bəzi dərslərlərdə “mürəkkəb-tərkibi” termininə təsaduf olunsada, bu sözlərin hamısı mürəkkəb sözlər hesab olunur (**7, s.94**).

Azərbaycan dili morfolojiyasının tədrisinə isimlərdən başlanılmalıdır və gələcək morfoloji anlayışların mənimsənilməsi səviyyəsi ismin tədrisindən çox asılıdır. İsimlər quruluşuna görə üç növə ayrılır: sadə isimlər, düzəltmə isimlər, mürəkkəb isimlər. Sadə isimlər yalnız bir kökdən ibarət olan, heç bir sözdüzəldici şəkilçi qəbul etmədən əşyaların adlarını bildirən isimlərdir. Məsələn, *dəftər, qələm, kitab, xəyal, vəzifə, məktəb*, Sözdüzəldici (leksik) şəkilçilər vasitəsilə müxtəlif nitq hissələrindən yaranmış isimlər düzəltmə isimlər